

אינהאַלט

- 1 ..... דער אוצר / שלום-עליכם
- 2 ..... ווען איך בין רויטשילד / שלום-עליכם
- 5 ..... אויב נישט נאך העכער / ? ל. פרץ
- 9 ..... טאַמאַרע די הויכע / אַברהם קאַרפּינאַוויטש

שלום-עליכם

דער אוצר

אף יענער זייט באַרג, הינטערן אַלטן בית-המדרש, געפינט זיך אַן אוצר.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
נאָר קומען צום אוצר איז ניט אַזוי גרינג. אַז אַלע יידן אין שטעטל וועלן לעבן בשלום,
און וועלן זיך נעמען אַלע אים זוכן, דעמאָלט וועט מען אים געפינען.
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל.
און אַז אַלע יידן וועלן לעבן צופרידן, עס וועט נישט זיין קיין קנאה באַ יידן, קיין שנאה,
קיין קריג, קיין לשון-הרע, קיין רכילות, און מע וועט זיך נעמען אַלע, וועט מען אָפּזוכן
דעם אוצר, און אַז נישט — וועט ער אַריין טיף-טיף אין דער ערד אַריין...
אַזוי האָט מען געשמועסט באַ אונדז אין שטעטל, און מע האָט אָנגעהויבן זיך צו שפּאַרן
און איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס
ווייטער אַלץ מער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר. דער האָט געזאָגט: ער דאַרף
זיין דאָ, דער האָט געזאָגט: דאַרטן, — און מען האָט נישט אויפֿגעהערט זיך צו שפּאַרן און
איבערשפּאַרן, צו אַמפּערן זיך און צו ווערטלען זיך, צו זידלען און צו קריגן זיך, וואָס ווייטער
אַלץ מערער, אַלץ שטאַרקער, און אַלץ איבערן אוצר — און דער אוצר... האָט געזונקען אַלץ
טיפֿער און טיפֿער אין דער ערד אַריין.

שלום-עליכם

ווען איך בין רויטשילד

א מאנאלאג פון א פתרילעווקער מלמד

— ווען איך בין רויטשילד, — האָט זיך צעלאָזט אַ כתרילעווקער מלמד איינמאַל אין אַ דאַנערשטיק, בעת די רביצין האָט אים געמאַנט אָף שבת און ער האָט נישט געהאַט, — אוי, ווען איך זאָל זיין רויטשילד! טרעפֿט, וואָס איך טו? ראשית חכמה, פֿיר איך איין אַ מינהג, אַז אַ ווייב זאָל תמיד האָבן באַ זיך אַ דרייערל, בכדי זי זאָל פֿאַרשפּאַרן דולן אַ ספּאַדיק, אַז סע קומט דער גוטער דאַנערשטיק און ס'איז נישטאַ אָף שבת... והשנית, קויף איך אויס די שבתדיקע קאַפּאַטע, אַדער ניין — דעם ווייבס קעצענעם בורניס — לאָז זי אויפֿהערן פֿיקן אין קאַפּ אַריין, אַז ס'איז איר קאַלט! און קויף אַוועק איך די דאָזיקע שטוב אינגאַנצן מיט אַלע דריי חדרים, מיט דער קאַמער, מיט דער שפּיזאַרני, מיטן קעלער, מיטן בוידעם, מיט הכל בכל מכל פֿלעקל — לאָז זי נישט זאָגן, אַז ס'איז איר ענג; נאָ דיר אַוועק צוויי חדרים, קאַך דיר, באַק דיר, וואָש דיר, בראַק דיר, און לאָז מיך צורו, איך זאָל קענען קנעלן מיט מיינע תלמידים מיט אַ ריינעם קאַפּ! נישטאַ קיין דאגות פרנסה, מע באַדאַרף נישט קלערן, וואו נעמט מען אָף שבת — מחיה נפֿשות! די טעכטער אַלע חתונה געמאַכט, אַראָפּ אַ האַרב פֿון די פֿלייצעס — וואָס פֿעלט מיר? הייב איך מיך אָן אַרומקוקן אַביסל אָף דער שטאַט. דאָס ערשטע בין איך מנדר אַ נייעם דאָך אַפֿן אַלטן בית־המדרש, לאָז אויפֿהערן קאַפּען אַפֿן קאַפּ, בשעת יידן דאַוונען; און, להבדיל, דאָס מרחץ בוי איך איבער אַפֿסניי. וואָרעם נישט היינט־מאַרגן — עס וועט דאָרט מוזן זיין אַן אומגליק, חס ושלום, טאַמער פֿאַלט דאָס אויס אַקוראַט בשעת נשים באַדן זיך. און וויבאַלד דאָס באַד, מוז מען שוין דעם הקדש אַוודאי צעוואַרפֿן און אנדערשטעלן אַ „ביקור־חולים“, אָבער טאַקע וואָס אַ ביקור־חולים הייסט, מיט בעטלעך, מיט אַ דאָקטאָר, מיט רפּואות, מיט ייכלעך אַלע טאַג פֿאַר די חולאים, ווי עס פֿירט זיך אין לייטישע שטעט. און אַ „מושב־זקנים“ שטעל איך אַוועק, אַלטע יידן לומדים זאָלן זיך נישט וואַלגערן אין בית־המדרש באַ דער הרובע, און אַ חבֿרה „מלביש־ערומים“, אַרעמע קינדער זאָלן נישט אַרומגיין, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט די פּופּקעס אין דרויסן, און אַ חבֿרה „גמילות־חסדים“, אַז איטלעכער ייד, סיי אַ מלמד, סיי אַ בעל־מלאַכה, סיי אַ

סוחר אפילו זאל פארשפארן צאלן פראצענט, נישט דארפן פארמשכונען דאס העמד פונעם לייב, און א חברה „הכנסת־כלה“, אז וואו ערגעץ אן ארעם מיידל, נעבעך א דערוואקסענע, זאל מען זי אויסקליידן, ווי עס געהער צו זיין, און חתונה מאכן, און נאך כדומה אזעלכע חברות פיר איך איין בא אונדז אין כתרילעווקע... נאך וואס איז שייך עפעס דווקא נאך בא אונדז אין כתרילעווקע? אומעטום, וואו עס געפינען זיך נאך אחינו בני ישראל, פיר איך איין אזעלכע חברות, אומעטום, אף דער גאנצער וועלט! און בכדי עס זאל זיך פירן מיט א סדר, ווי עס געהער צו זיין — טרעפט, וואס טו איך? מאך איך אף אלע חברות איין חברה א גרויסע, א צדקה־גדולה־חברה, וואס גיט אכטונג אף אלע חברות, אף אלע יידן. דאס הייסט, אף דעם כלל ישראל, אז יידן זאלן אומעטום האבן פרנסה און לעבן אין אחדות און זאלן זיצן אין די ישיבות און לערנען: חומש מיט רש"י, מיט גמרא, מיט תוספות, מיט מהרש"א, מיט אלע שבע חכמות און מיט אלע שבעים לשון, און אף אלע ישיבות זאל זיין איין ישיבה א גרויסע, א יידישע אקאדעמיע, אין דער ווילנע געוויינטלעך, וואס פון דארטן זאלן ארויסגיין די גרעסטע לומדים און חכמים אין דער וועלט, און אלצדינג זאל זיין אומזיסט, „על חשבון הגביר“, אף מײן קעשענע, און אלצדינג זאל זיך פירן מיט א סדר און מיט א פלאן, עס זאל נישט זיין קיין „גיב־מיר־נאָ־דיר־כאַפ־לאַפּ“, און אלע זאלן אין זינען האבן נאך טובת־הכלל!... און בכדי מע זאל קענען טראָגן אפֿן קאָפּ דעם „כלל“ — וואָס דאָרף מען? דאָרף מען באַוואַרענען דעם „פרט“. און מיט וואָס קען מען באַוואַרענען דעם פרט? געוויינטלעך, מיט פרנסה; וואָרעם פרנסה, הערט איר, דאָס איז דער רעכטער עיקר; אָן פרנסה קען נישט זיין קיין אחדות; איבערן שטיקל ברויט, מישטיינס געזאָגט, איז איינער דעם אנדערן יורד לחייו, קאפּאַל יענעם קוילען, סמען, הענגען!... אפילו די שונאי ישראל, אונדזערע המנס פֿון דער גאנצער וועלט, מיינט איר, וואָס האָבן זיי צו אונדז? גאָרנישט. נאָר צוליב פרנסה. זיי זאלן האָבן פרנסה, וואָלטן זיי גאָר אזוי שלעכט נישט געווען. פרנסה ברענגט צו קנאה, קנאה ברענגט צו שנאה, און דערפֿון, רחמנא ליצלן, נעמען זיך אלע צרות אף דער וועלט, אלע אומגליקן, נישט דאָ געדאַכט, מיט אלע רדיפות, מיט אלע הריגות, מיט אלע רציחות און מיט אלע מלחמות....

אוי, די מלחמות, די מלחמות! דאָס איז, הערט איר, גאָר אַ שחיטה פֿאַר דער וועלט! ווען איך בין רויטשילד, מאַך איך אויס מלחמות, אָבער טאַקע לחלוטין אויס! וועט איר דאָך פֿרעגן: וויאָזוי? נאָר מיט געלט. דהיינו? איך וועל עס אייך געבן צו פֿאַרשטיין מיט אַ שכל: למשל, צוויי מלוכות צעאַמפערן זיך איבער אַ נאַרישקייט דאָרט, אַ שטיקל ערד, וואָס איז ווערט אַ שמעק טאַביקע; „טעריטאָריע“ הייסט עס באַ זיי. די מלוכה זאָגט, אַז די טעריטאָריע איז איר טעריטאָריע, און די מלוכה זאָגט: „ניין, ס'איז מײן טעריטאָריע“. מששת ימי בראשית, הייסט עס, האָט גאָט באַשאַפֿן אַט דאָס שטיקל ערד פֿון איר כבוד וועגן. קומט צוגיין אַ דריטע און זאָגט: „איר זייט ביידע בהמות; די טעריטאָריע איז אַלעמענס טעריטאָריע, אַ רשות הרבים הייסט עס“. הקיצור, טעריטאָריע אַהער, טעריטאָריע אַהין, מע „טעריטאָריעט“ אזוי לאַנג, ביז מע הייבט אָן שיסן פֿון ביקסן און האַרמאַטן, און מענטשן קוילען זיך איינס דאָס אנדערע ווי די שאַף, און בלוט, בלוט

גיסט זיך אזוי ווי וואסער.

אָבער אז איך קום צו זיי לכתחילה און זאג זיי: „שאַט, ברידערלעך, לאַזט אייך דינען. אין וואָס גייט דאָ באַ אייך, אייגנטלעך, דער גאַנצער סכסוך? מע פֿאַרשטייט דען נישט אייער מיין? איר מיינט נישט אזוי די הגדה, ווי די קניידלעך. טעריטאָריע איז דאָך באַ אייך נאָר אַן אויסרייד; דער עיקר איז דאָך באַ אייך יענע מעשה, פעטי־מעטי, קאָנטריבוציע! און וויבאלד לשון קאָנטריבוציע — צו וועמען קומט מען אָן מיט אַ הלוואה? צו מיר, צו רויטשילדן הייסט עס. אַמער, ווייסט איר וואָס? נאָ דיר, ענגלענדער מיט די לאַנגע פֿיס און מיט די קעסטלדיקע הויזן, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, נאָרישער טערק מיט דער רויטער יאַרמלקע, אַ מיליאָרד! נאָ דיר, מומע רייזל, אויך אַ מיליאָרד, ממה־נפֿשך, גאָט וועט אייך העלפֿן, וועט איר מיר אָפּצאלן מיט פּראָצענט, נישט חלילה קיין גרויסן פּראָצענט, פֿיר אָדער פֿינף לשנה, איך וויל אָף אייך נישט רייך ווערן...”

פֿאַרשטייט איר שוין? אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע, ווי די אַקסן, אומזיסט און אומנישט. און וויבאלד אויס מלחמות, היינט צו וואָס באַדאַרף מען דאָס כלי־זין, מיטן חיל, מיט אַלע זיבעצן זאָכן, מיטן גאַנצן טאַרעראָם? אָף תשעה־נניציק כפרות! און וויבאלד אויס כלי־זין, אויס חיל, אויס טאַרעראָם, איז דאָך אויס שנאה, אויס קנאה, אויס טערק, אויס ענגלענדער, אויס פֿראַנצויז, אויס ציגיינער, אויס ייד, להבדיל — די גאַנצע וועלט באַקומט גאָר דעמאָלט אַן אַנדער פנים, ווי אין פסוק שטייט באַ אונדז געשריבן: „והיה, און עס וועט זיין, ביום ההוא, דאָס הייסט, אַז משיח וועט קומען!“ (שטעלט זיך אָפּ).

און אפֿשר, האָ? ... ווען איך בין רויטשילד, קען זיין, אז איך בין גאָר מבטל דאָס געלט. אויס געלט! וואָרעם, לאָמיר זיך נישט נאָרן, וואָס איז דען געלט? — געלט איז דאָך, אייגנטלעך, נאָר אַ הסכם, אַן איינגערעדטע זאך, מע האָט גענומען אַ שטיקל פּאַפּיר, אַוועקגעשטעלט אַ צאָצקע און אָנגעשריבן: „טרי רובליאָ סערעבראָם“. געלט, זאָג אייך אייך, איז נישט מער ווי אַ יצר־הרע, אַ תאוה אַזעלכע, איינע פֿון די גרעסטע תאוות, וואָס אַלע ווילן דאָס און קיינער האָט דאָס נישט... אָבער אז סע זאָל לחלוטין גאָר נישט זיין קיין שום געלט אָף דער וועלט, וואָלט דאָך דער יצר־הרע נישט געהאַט וואָס צו טאָן, און די תאוה וואָלט נישט געווען קיין תאוה. איר פֿאַרשטייט, צי ניין? איי וואָס? איז דאָך די קשיא, וואו וואָלטן דעמאָלט נעמען יידן אָף שבת? (פֿאַרטראַכט זיך אָף אַ ווילע). איז דער תירוף: למאין וואו וועל איך איצט ער נעמען אָף שבת?...

י. ל. פרץ

אויב נישט נאך העכער א חסידישע דערציילונג

און דער נעמיראווער פלעגט סליחות צייט יעדן פרימארגן נעלם ווערן, פארשווינדן!
מען פלעגט אים נישט זען אין ערגעץ: ניט אין שול, ניט אין ביידע בתי מדרשים, נישט
בא א מנין, און אינדערהיים אודאי און אודאי נישט. די שטוב איז געשטאנען אפן. ווער עס
האט געוואלט, איז אריין און ארויסגעגאנגען; געגנבעט באם רבין האט מען נישט. אבער
קיין לעבעדיק באשעפעניש איז אין שטוב נישט געווען.
וואו קען זיין דער רבי?

וואו זאל ער זיין? מן הסתם אין הימל! ווייניק געשעפטן האט א רבי פאר ימים נוראים צו
פארזארגן? יידעלעך, קיין עין הרע, דארפן פרנסה, שלום, געזונט, גוטע שידוכים, ווילן גוט
און פרום זיין, און די זינד זענען דאך גרויס, און דער שטן מיט זיינע טויזנט אויגן קוקט פון
אין עק וועלט ביז דער צווייטער, און ער זעט, און פארקלאגט, און מסרט... און — ווער
זאל העלפן, אז נישט דער רבי?
אזוי האט דער עולם געטראכט.

איינמאל איז אבער אנגעקומען א ליטוואק, לאכט ער! איר קענט דאך די ליטוואקעס:
פון מוסר-ספרים האלטן זיי ווייניק, דערפאר שטאפן זיי זיך אן מיט ש"ס ופוסקים. ווייזט
דער ליטוואק א בפירוש גמרא — די אויגן שטעכט ער אויס. אפילו משה רבינו, ווייזט ער,
האט באם לעבן נישט געקאנט ארויף אפן הימל, נאר געהאלטן זיך צען טפחים אונטערן
הימל! נו, גיי שפאר זיך מיט א ליטוואק!
— וואו-דען קומט אהין דער רבי?

— מיין דאגה! — ענטפערט ער און ציט מיט די אקסל, און תוך כדי דבור (וואס א ליטוואק
קען!) איז ער זיך מישב, צו דערגיין די זאך.

נאך דעמזעלבן פֿאַרנאָכט, באַלד נאָך מעריב, גנבעט זיך דער ליטוואַק צום רבין אין חדר אַרײַן, לייגט זיך אונטערן רבינס בעט און ליגט. ער מוז אָפּוואַרטן די נאָכט און זען, וואו דער רבי קומט אַהין, וואָס ער טוט סליחות-צײַט.
אַן אַנדערער וואָלט אַפֿשר איינגעדערעמלט און פֿאַרשלאָפֿן די צײַט; אַ ליטוואַק טוט זיך אָן עצה: לערנט ער זיך אויסנווייניק אַ גאַנצע מסכתא! איך געדענק שוין נישט, חולין צי נדרים!

פֿאַרטאָג הערט ער, ווי מען קלאַפט צו סליחות.
דער רבי איז שוין נישט געשלאָפֿן אַ צײַט. ער הערט אים שוין אַ גאַנצע שעה קרעכצן. ווער עס האָט געהערט דעם נעמיראווער קרעכצן, ווייס, וויפֿיל צער פֿאַר כל ישראל, וויפֿיל יסורים עס האָט געשטעקט אין זײַן יעדן קרעכץ... די נשמה פֿלעגט אויסגיין, הערנדיק דאָס קרעכצן! אַ ליטוואַק האָט דאָך אָבער אַן אייזן האַרץ, הערט ער צו און ליגט זיך ווייטער! דער רבי ליגט זיך אויך: דער רבי, זאָל לעבן אַפֿן בעט, דער ליטוואַק אונטערן בעט.

דערנאָך הערט דער ליטוואַק, ווי די בעטן אין הויז הייבן אָן סקריפען... ווי די בני־בית כאַפֿן זיך אַרויס פֿון די בעטן, ווי מען מורמלט אַ ייִדיש וואָרט, מען גיסט וואָסער אָף די נעגל, עס קלאַפֿן אָף און צו די טירן... דערנאָך איז דער עולם אַרויס פֿון שטוב, עס ווערט ווייטער שטיל און פֿינצטער, דורכן לאַדן שײַנט קוים אַרײַן אַ קליין ביסל ליכט פֿון דער לבנה...
מודה האָט ער געווען, דער ליטוואַק, אַז ווען ער איז געבליבן איינער אַליין מיטן רבין, איז אים באַפֿאלן אַן אימה. די הויט איז שוין אים אויפֿגעלויפֿן פֿאַר שרעק, די וואַרצלען פֿון די פֿאות האָבן אים געשטאַכן אין די שלײפֿן ווי די נאָדלעך.
אַ קלייניקײַט: מיטן רבין, און סליחות-צײַט, פֿאַרטאָג, אַליין אין שטוב!...
אַ ליטוואַק איז דאָך אָבער איינגעשפֿאַרט, ציטערט ער ווי אַ פֿיש אין וואָסער און ליגט.

ענדלעך, שטייט דער רבי, זאָל לעבן, אָף...
פֿריער טוט ער, וואָס אַ ייד דאַרף טאָן... דערנאָך גייט ער צו צו דעם קליידער־אַלמער און נעמט אַרויס אַ פעקל... עס באַווייזן זיך פֿויערשע קליידער: לייוונטנע פֿלודערן, גרויסע שטיוול, אַ סיערמיענגע, אַ גרויס פֿוטערן היטל מיט אַ ברייטן לאַנגן לעדערנעם פֿאַס, אויסגעשלאָגן מיט מעשענע נעגעלעך.
דער רבי טוט עס אָן...
פֿון דער קעשענע, פֿון סיערמיענגע, שטאַרצט אַרויס אַן עק פֿון אַ גראָבן שטריק... פֿון אַ פֿויערשן שטריק!
דער רבי גייט אַרויס; דער ליטוואַק — נאָך!

דורכגייענדיק, טרעט אָפּ דער רבי אין קיך, בייגט זיך איין, פֿון אונטער אַ בעט נעמט ער אַרויס אַ האַק, פֿאַרלייגט זי אונטערן פֿאַס און גייט אַרויס פֿון שטוב. דער ליטוואַק ציטערט, נאָר ער טרעט נישט אָפּ.

א שטילער, ימים־נוראיםדיקער פחד וויגט זיך איבער די טונקעלע גאַסן. אָפֿט רייסט זיך אַרויס אַ געשריי פֿון סליחות פֿון ערגעץ אַ מנין, אָדער אַ קראַנקער קרעכץ פֿון ערגעץ אַ פֿענצטער... דער רבי האַלט זיך אַלץ אין די זייטן פֿון די גאַסן, אין די שאַטן פֿון די הייזער... פֿון איין הויז צום אַנדערן שווימט ער אַרויס און דער ליטוואַק נאָך אים... און דער ליטוואַק הערט, ווי זיין אייגן האַרץ־קלאָפּן מישט זיך צוזאַמען מיטן קול פֿון רבינס שווערע טריט; אָבער גיין גייט ער, און קומט צוזאַמען מיטן רבין אויס דער שטאָט אַרויס.

הינטער דער שטאָט שטייט אַ וועלדל. דער רבי, זאָל לעבן, נעמט זיך אין וועלדל אַריין. ער מאַכט אַ דרייסיק־פֿערציק טריט און שטעלט זיך אָפּ באַן אַ ביימל און דער ליטוואַק ווערט נבהל ונשתומם, זעענדיק, ווי דער רבי נעמט אַרויס פֿון פֿאַס די האַק און שלאָגט אין ביימל אַריין. ער זעט, ווי דער רבי האַקט און האַקט, ער הערט ווי דאָס ביימל קרעכצט און קנאַקט. און דאָס ביימל פֿאַלט, און דער רבי שפּאַלט עס אָפּ ליפעס... די ליפעס — אָף דינע שייטלעך; און ער מאַכט זיך אַ בינטל האַלץ, נעמט עס אַרום מיטן שטריק פֿון קעשענע, ער וואַרפֿט דאָס בינטל האַלץ איבער די פֿלייצעס, שטעקט צוריק אַריין די האַק אינעם פֿאַס, לאָזט זיך אַרויס פֿון וואַלד און גייט צוריק אין שטאָט אַריין. אין אַ הינטערגעסל שטעלט ער זיך אָפּ באַן אַן אַרעם, האַלב איינגעבראַכן הייזל און קלאַפט אָן אין פֿענצטערל. — ווער איז? — פֿרעגט מען דערשראָקן פֿון שטוב אַרויס. דער ליטוואַק דערקענט, אַז עס איז אַ קול פֿון אַ יידענע, פֿון אַ קראַנקער יידענע. — יאָ! — ענטפֿערט דער רבי אָף פּויעריש לשון. — קטאָ יאָ? פֿרעגט מען ווייטער פֿון שטוב. — און דער רבי ענטפֿערט ווייטער, אָף מאַלאַראַסיש לשון: וואַסיל! — וואַס פֿאַר אַ וואַסיל און וואַס ווילסטו, וואַסיל? — האַלץ, — זאָגט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל, — האָב איך צו פֿאַרקויפֿן! זייער ביליק... בחצי חנם האַלץ! און נישט וואַרטנדיק אָף אַ תשובה, נעמט ער זיך אין שטוב אַריין.

דער ליטוואַק גנבעט זיך אויך אַרײַן און, באַם גרויען ליכט פֿון פֿריען מאָרגן, זעט ער אן אַרעמע שטוב, צעבראַכן, אַרעם כלי-בית... אין בעט ליגט אַ קראַנקע יידענע, פֿאַרוויקלט מיט שמאַטעס, און זי זאָגט מיט אַ ביטער קול:
— קויפֿן? מיט וואָס זאָל איך קויפֿן? וואו האָב איך, אַרעמע אלמנה, געלט?
— איך וועל דיר באָרגן! — ענטפֿערט דער פֿאַרשטעלטער וואַסיל — אינגאַנצן זעקס גראַשן!

— פֿון וואַנען וועל איך דיר באַצאָלן? — קרעכצט די אַרעמע יידענע.
— נאַריש מענטש, — מוסרט זי דער רבי, — זע, דו ביסט אן אַרעמע קראַנקע יידענע און איך געטרוי דיר דאָס ביסל האַלץ, איך בין בטוח אַז דו וועסט באַצאָלן; און דו האָסט אַזאַ שטאַרקען, גרויסן גאָט, און געטרויסט אים נישט... און האָסט אַף אים אַף נאַרישע זעקס גראַשן פֿאַרן בינטל האַלץ, קיין בטחון נישט!
— און ווער וועט מיר אַינהייצן? — קרעכצט די אלמנה, — איך האָב דען כוח אויפֿצור-שטיין? מײַן זון איז אַף דער אַרבעט געבליבן.
— איך וועל דיר אַינהייצן אויך, — זאָגט דער רבי.

און, אַרײַנלייגנדיק דאָס האַלץ אין אויוון, האָט דער רבי קרעכצנדיק, געזאָגט סליחות דעם ערשטן פֿזמון...
און, אַז ער האָט עס אונטערגעצונדן, און דאָס האַלץ האָט פֿריילעך געברענגט, האָט ער געזאָגט, שוין אַ ביסל לוסטיקער, פֿון די סליחות דעם צווייטן פֿזמון...
דעם דריטן פֿזמון האָט ער געזאָגט, ווען עס האָט זיך אויסגעברענגט און ער האָט די בלעך פֿאַרמאַכט...
דער ליטוואַק, וואָס האָט דאָס אַלץ געזען, איז שוין געבליבן אַ נעמיראַווער חסיד.
און שפעטער, אויב אַ חסיד האָט אַמאָל דערציילט, אַז דער נעמיראַווער הויבט זיך אָף, סליחות-צייט, יעדן פֿרימאַרגן, און פֿליט אַרויף אין הימל אַרײַן, פֿלעגט שוין דער ליטוואַק נישט לאַכן, נאָר צוגעבן שטילערהייט:
— אויב נישט נאָך העכער!

טאַמאַרע די הויכע

די צרות האָבן זיך אָנגעהויבן באַ בערטען די לוכטע. זי האָט געהאַט אַ הייזל אָף יאַטקעווער גאַס. ס'איז געווען אַן איינגעפֿירט אָרט. דאָס געשעפֿט איז געגאַנגען מקנא צו זיין. דאָרט איז געווען תמיד פֿול, צוליב טאַמאַרען. ווילנער בחורים האָבן זיך געקלעפט צו איר. פֿרייטיק צו נאַכט האָט יענע ניט געהאַט קיין פֿרייע מינוט.

איז אָבער בערטע געווען זייער זשעדנע. געוואָלט אַריינכאַפֿן די וועלט. האָט זי אָנגעהויבן שרייען אָף טאַמאַרען, מאַכן איר דעם טויט. דאָ רעדט זי צו פֿיל, דאָ לאַכט זי ווען מע דאַרף ניט, און לאָזט אַרויס געסט. וואָלט טאַמאַרע פֿאַרשלונגען די אַבידעס, וויל פֿאַרט איז באַ בערטען אין הייזל געווען ווייך און וואַרעם. האָט אָבער בערטע אָפּגעטאָן אין איינעם אַ פֿרייטיק צו נאַכטס אַ זאך, וואָס דאָס איז שוין געווען איבער דער גאַל. אַזוי פֿיל, אַז טאַמאַרע האָט איבערגעוואָרט דעם שבת און גלייך אָף מאַרגן גענומען איר קופֿערל, איינגעפֿאַקט די פֿאַר קליידעלעך, מיט אַלע פֿאַרזעצונגען פֿון דעם ראַמאַן רעגיינע די שפּיאַנקע, וואָס זי פֿלעגט קויפֿן יעדן פֿרייטיק, און אוועק פֿון בערטען.

מיידלעך פֿון פֿאַך האָבן געעצהט טאַמאַרען ניט אוועקצוגיין. מע האָט שוין ניט איין אַבידע אַראָפּגעשלונגען פֿון די באַלעבאַסטעס. אָבער טאַמאַרע די הויכע האָט געהאַט איר אייגענעם האַנאַר, כאַטש קיין גרויסע דאַמע איז זי אין ווילנע ניט געווען. אין וואָלאַקומפּיע, דער שיינער געגנט הינטער ווילנע, איז זי אָף דאַטשע ניט געפֿאַרן, און באַ דעם „גרינעם שטראַל“ אין קאַפֿע איז זי ניט געזעסן.

טאָ פֿאַר וואָס, טאַקע, איז טאַמאַרע אוועק פֿון בערטען? די זאך איז געווען אַזוי. פֿרייטיק צו נאַכטס האָבן זיך נוהג געווען צו באַזוכן טאַמאַרען אַלע שטענדיקע קאוואַליערן, ווי איצקע דער האַז, זרחקע דער בעזוך, סענדער דער זאיקע פֿון יידישע גאַס, מענדל דער פֿאַזשאַרניק און נאך און נאך. אַלע פֿלעגן זיך אויסזעצן אָף אַ באַנק אין פֿירהויז און וואַרטן אָף זייער ריי. אַרומגעוואַשענע, אָפּגעראַזירטע, מיט ריינע העמדער, ווי עס פֿירט זיך לכּבֿוד שבת. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט הערשעלע דער טרעגער, דער קאַרליק, וואָס זיינע

פֿיס זענען נישט דערגאנגען ביז צו דער פאָדלאָגע. טאָמאַרע האָט אים תמיד באַזונדער געלויבעט, ווייל ער האָט זיך נישט צוגעכאַפט צו איר ווי צו דעם קוגל פֿון טשאַלנט. ער האָט איר קיינמאָל נישט פֿאַרטשעפּעט מיט אַ האַדקען וואָרט. ער האָט אויך געהאַט שיינע מאַניערן, אַפֿילו געהאַט שכל צו ברענגען אַ מאָל אַ זעקעלע צוקערקעס.

אַ מאַנצביל איז ער געווען, וואָס ווייבער הרגענען זיך פֿאַר אַזאַ. לויט זיינע כוחות האָט ער געדאַרפֿט בלייבן איבער נאַכט, אָבער יענער האָט קוים געהאַט צו באַצאָלן פֿאַר איין באַזוך. איז ער געלעגן נאָך דעם מיט איר, די קורצע פֿיס אויסגעצויגן ביז אירע קנעכלעך און געבעטן:

— טאָמאַרינקע, לאָמיר ליגן נאָך אַ רגע לעבן דיר. איך וויל שפירן דעם טעם פֿון אַ חתונה-געהאַטן...

האַט טאָמאַרע קיין וואָרט נישט איבערגערעדט און אויסגענוצט הערשעלעס חלום אָף אַפּצוכאַפּן דעם אָטעם מיט אַ קאַלטער גלאַז טיי, וואָס זי האָט זיך געהאַט צוגעגרייט און נישט געקאַנט דערגיין צו דעם אַ גאַנצן אָוונט.

בערטע האָט דערזען ווי עטלעכע בחורים שטייען אָף פֿון באַנק און ווילן אַוועקגיין. זי האָט אויך געהערט ווי סענדער דער זאָיקע עצהט, מע זאָל אַריבער צו אַסתרקען מיט די ברילן. יענע האָט געהאַט אַ הייזל אָף זאַוואַלנע גאַס, לעבן האַלצמאַרק. ער האָט נאָך דערביי צוגעאיקעט:

— וואָאָס וועט מען, מע דאָ זיצן ווי, ווי הינער אָף, אָף די איי... אייער?...
און אַזוי ווי הערשעלע איז געלעגן לעבן טאָמאַרען און זיך געקוויקט מיט דער רגע, האָט בערטע די לוכטע אָנגעהויבן קלאָפּן מיטן פֿויסט אין דער טיר פֿון טאָמאַרעס אַלקער און זיך צעשריען:

— הערשעלע! אַ שרפֿה דיר אין... דו ווייסט דאָך וואו!...
אַזאַ ווי דו דאַרף נישט קומען פֿרייטיק צו נאַכטס, נאָר אין דער וואָכן! צעברעכסט מיר דאָס געשעפֿט!

טאָמאַרע האָט געשלעפּט דאָס קופֿערל צו דער חבֿרטע, לאַהקע די שוואַרצע, וועלכע האָט געוואוינט אָף שקאַפלערנע, הינטערן וואָקזאַל. אָפֿן וועג האָט זיך אַלץ אין איר געבונטעוועט קעגן בערטען. יענע האָט אין גאַנצן פֿאַרגעסן, אַז אַ מיידל פֿון דער בראַזשנע איז אויך אַ מענטש מיט האַרץ און געפֿיל, ווי מע זינגט אין ייִדישן טעאַטער.

זי האָט דאָך נישט געאַרבעט באַ רעדלעך מצה, וואו דער אויוון ברענט און מע דאַרף וואָס גיכער פֿאַררוקן די סחורה. אָף וועמען האָט זי זיך געוואָרפֿן, די באַנדערשניצע? אָף הערשעלען, דעם סאַמע-עלנטן, וואָס האָט נישט געהאַט אין גאַנץ ווילנע צו וועמען זיך צוצוטוליען...

באָ לאַהקען האָט טאָמאַרע געהאַט צייט אַריינצוקוקן אין אַ ביכל. פֿון אַלע אין פֿאָך איז זי געווען די סאַמע גראַמאַטנע, אַפֿילו געבעטן ביכער אין דער ביבליאָטעק „מפֿיציה-השכלה“, וואָס אָף זאַוואַלנע גאַס. אמת, זי האָט געמוזט אָנקומען צום ביבליאָטעקער קראַסני, ער זאָל איר זאָגן וואָס צו לייענען. דורך אים טאַקע איז זי געקומען צו אַ ביכל, אָנגעשריבן

דורך איינעם א דיומא מיט דעם נאמען די קאמעליען-דאמע. זי האט געלייענט די מעשה פאר איר חבֿרטע לאהקע די שווארצע, און ביידע האבן זיך גוט אָנגעוויינט, דער עיקר באַם סוף, ווען די קאמעליען-דאמע, וואָס איז גאָרנישט געווען קיין דאמע, נאָר געגעסן דאָס זעלבע ביטערע שטיקל ברויט פֿון וואָלגערן זיך אין פֿרעמדע בעטן, איז אוועק שטאַרבן. ווען סײַאַמקע קאַגאַן, דער רעפּאַרטער פֿון דער צייטונג ווילנער טאָג, האָט פֿאַרטראַכט צו גרינדן אַ פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראײן פֿון די ווילנער גאַסן-מיידלעך, האָט טאַמאַרע די ערשטע גענומען אַ וואָרט, זי האָט דאָס אויפֿגעהויבן די פֿראַגע וועגן איבערשעהען, וואָס די באַנדערס, די באלעבאטים פֿון די הייזקעלעך, האָבן ניט געוואָלט אָנערקענען. פֿון דעם פּראָפּעסיאָנעלן פֿאַראײן איז גאָרניט געוואָרן, ווי פֿון אַנדערע סײַאַמקעס פּראַיעקטן, אָבער טאַמאַרען זענען פֿון יענע טעג איבערגעבליבן אויסלענדישע ווערטער ווי עקספּלואַטאַציע, קלאַסן-באַוואוסטזײַן און גענעראַל-שטריק.

טאַמאַרע איז אוועק פֿון פֿאַך. זי האָט געוואוינט באַ לאַהקען, וואָס האָט געהאַט געדונגען אַ קאַמער אָפּ שקאַפלערנע, ווייטלעך פֿון שטאָט. לאַהקע האָט געלעבט דערפֿון וואָס זי פֿלעגט ברענגען צו זיך צופֿעליקע געסט, עלטערע יידן פֿון נײַ-הײ. האָט זי געקאַנט אונטערהאַלטן די חבֿרטע מיט אַ טעלער זופּ און אַ גלאַז טײ. טאַמאַרע האָט זייער געליטן דערפֿון, געזוכט וואו צו פֿאַרדינען אַ גראַשן, אָבער קיין גרויסע זיבן זאכן האָט זיך ניט געמאַכט. בערטע די לוכטע האָט זי דווקא גערופֿן צוריק, אָבער טאַמאַרע האָט געהאַט איר האַנאַר. דער איינציקער מיט וועמען זי האָט זיך געטראָפֿן, איז געווען הערשעלע דער טרעגער. פֿלעגט ער זיך טאַקע אָפּשטעלן מיט איר פֿון צײַט צו צײַט באַ לאַהקען, אָבער פֿון הערשעלען האָט מען געקאַנט האָבן מער ליבשאַפֿט ווי פרנסה.

סײַאַמקע קאַגאַן האָט זייער געוואָלט העלפֿן טאַמאַרען. ער האָט אין איר געזען דעם קרבן פֿון פֿאַרשאַלטענעם קאַפיטאַליזם, מיט וועלכן ער האָט אַזוי ביטער געקעמפֿט אַלע זײַנע יונגע יאָרן, האָט ער ווידער אַ מאָל געפרוווט פֿאַרווירקלעכן זײַן פלאַן וועגן עפֿענען אין ווילנע אַ שול פֿאַר ליבע. וועגן אַט דעם פּראַיעקט האָט ער אָנגעשריבן אַ גרויסן אַרטיקל אין דער צײַטונג, אונטערגעשטראַכן די וויכטיקייט און דעם כּבֿוד וואָס אַזאַ שול, די ערשטע אין דער וועלט, וועט ברענגען ווילנע, און אָנגעגעבן אין נדן צוויי הויך-קוואַליפֿיצירטע פּעדאַגאָגן — טאַמאַרע שימעלסקי און לאַה ברענער, באַוואוסט אין די פֿאַכקרייזן מיט די נעמען „טאַמאַרע די הויכע“ און „לאַהקע די שוואַרצע“. אַזוי האָט זײ באַקענט דעם לייענער סײַאַמקע קאַגאַן אין זײַן אַרטיקל.

טאַמאַרע האָט ניט געהאַלטן דערפֿון. מע האָט שוין איין מאָל געפרוווט, אַפֿילו באַשטעלט אַ שילד, אָבער פֿון געשעפֿט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ טײַך.

סײַאַמקע האָט אָבער ניט נאָכגעלאָזט. ער איז אוועק איבער דער שטאָט זוכן לערן-מאַטעריאַל. האָט ער אַזוי לאַנג גענישטערט אין קליינעם פֿונקס ביכערקראַם אָפּ דײַטשע גאַס, ביז

ער האט זיך געכאפט, אז דווקא הייכל לונסקי דער ביבליאטעקער פון סטראַשונס ביבליאטעק, קאָן אים העלפֿן. איז סיאַמקע אוועק צו הייכלען פֿרעגן וואָס יענער קאָן טאָן פֿאַר אים. איז הייכל לונסקי צוגעגאנגען צו אַ זייטיקער שאַפֿע אין דער ביבליאטעק און אַרויסגענומען פֿון דאָרטן אַ דין ביכעלע, אַ קונטרס, וואו עס זענען געווען זייער גענוי פֿאַרשריבן אלע תקנות וועגן ריכטיק באַשלאָפֿן אַ ווייב און וואָס צו טאָן אַפֿ זופֿרידן שטעלן דעם מאָן. הייכל לונסקי האָט געגלעט דעם קונטרס, איבערגעדרוקט פֿון אַן אַלטן כתב־יד, וואָס האָט געדאַרפֿט האָבן אַ גוטע פֿאַר הונדערט יאָר. דער נאָמען פֿון מחבר איז ניט געווען אָנגעגעבן. דער קונטרס האָט געהייסן אַהבָה בתענוגים, וואָס אַפֿ פֿראַסט יידיש הייסט דאָס: די ליבע אין פֿאַרגעניגנס.

סיאַמקע האָט גלייך פֿאַרגעלייגט לונסקין איבערזעצן דעם קונטרס אַפֿ יידיש. יענער האָט אים מבטל געמאַכט מיט אַ שמייכל אין זיין געדיכטער באָרד, און געשעפטשעט דערביי: — איי, סיאַמע, דער לימוד, וואָס דו ווילסט איינפֿירן אין ווילנע, האָבן אונדזערע חכמים געבראַכט פֿאַר דעם עולם פֿריער פֿון דיר. וועסט מיט דעם ניט אַנטדעקן אַמעריקע... ס'האָבן ניט געהאַלפֿן סיאַמקעס אַרגומענטן, אַז די גאַנצע זאַך קאָן זיין אַזוינס און אַזעלכס. דאָס וועט מרעיש־עולם זיין. אַ שול פֿאַר ליבע אין ווילנע, וואָס באַדינט זיך מיט לערן־מאַטעריאַל פֿון אַריגינעלע, יידישע מקורות, ממש פֿון דער רבנישער ליטעראַטור. הייכל לונסקי, מיט זיין אייזערנעם געדולד, האָט אויסגעהערט סיאַמקען ביזן סוף און פֿאַרשטופֿט דעם קונטרס צוריק אין דער שאַפֿע צווישן אַנדערע זעלטענע ספֿרים.

טאַמאַרע האָט זיך נישט פֿאַרלאָזט אַפֿ סיאַמקען מיט זיינע פֿאַנטאַזיעס און אָנגעהויבן זוכן וואָס צו טאָן. פֿריער האָט זי זיך געוואַלט שטעלן אַפֿן מאַרק מיט אַ קאַשיק הינערישן דרויב, אָבער די מאַרק־ייִדענעס האָבן איר ניט צוגעלאָזט. צו פֿיל הענדלערקעס האָבן זיך צעשטעלט מיט זייער סחורה. איז זי אוועק אין שחיטה־שטיבל פֿליקן עופֿות. דאָרטן האָבן די ווייבער זי יאָ פֿיין אויפֿגענומען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און טאַמאַרע האָט מיטגעבראַכט לאַהקען די שוואַרצע צו דער אַרבעט. זענען זיי ביידע געזעסן, פֿאַרזונקען די פֿיס אין בערג הינערישע און גענדזענע פֿעדערן, און פֿון צייט צו צייט זיך דערמאָנט די אַמאָליקע יאָרן, ווען פֿון איין גאַסט האָט מען געהאַט מער ווי פֿון צען אַפֿגעפֿליקטע הינער.

לאַהקעס יינגל, עלינקע, וואָס זי האָט געהאַט פֿון אַ צופֿעליקן יידן און געטענהט, אַז דאָס איז געווען אליהור־הנביא, איז אומגעלאָפֿן איבער דעם שחיטה־שטיבל און אַלע פֿליקערקעס האָבן געקליבן נחת פֿון אים.

איין זאַך האָט סיאַמקע יאָ אויפֿגעטאָן פֿאַר טאַמאַרען. ער האָט זי אַריינגעצויגן אין אַ קרייזל, וואָס האָט זיך געזאַמלט געהיים אין אַן אייבערשטיבל אַפֿ יידישע גאַס, אין ראַמיילעס הויף. דאָרטן זענען געזעסן לאַנגע אַוונטן אַ פֿאַר הויזן־נייער, עטלעכע שניידער־געזעלן, נייטערקעס, אַ הענטשקע־מאַכער, און אַ בחור מיט הונגעריקע אויגן האָט געלויבט פֿאַר זיי דאָס לעבן אין גרויסן ראַטן־פֿאַרבאַנד, אונטער דער זון פֿון דער סטאַלינישער קאָנסטיטוציע. אַ לעבן מקנא צו זיין. אַלע אין קרייזל האָבן געוואוסט וואָס טאַמאַרע איז פֿריער געווען. דער דאַרער בחור האָט זי פֿאַרגעשטעלט ווי אַ געוועזענעם שקלאָף פֿון דער בורזשואַזער

אָרדענונג.

טאמארע די הויכע האָט געפֿליקט עופֿות, באַזוכט פֿון מאָל צום מאָל דעם קרייזל און זיך געסטארעט זיין צופֿרידן מיט איר לעבן. ס'איז ניט געווען אזוי לייכט. אַ מאָל פֿלעגט זי אַ צי טאָן אַנטאָן צוריק דאָס רעקל מיטן טיפֿן שליין, וואָס דורך אים האָט מען געזען אירע הויכע פֿיס, אַרױפֿציען אָף זיך די אָפֿענע בלוזקע, נעמען אין האָנט דעם לאַקירענעם רידיקול, און זיך אַוועקשטעלן אָף סאַוויטשער גאַס, לעבן קינאַ פֿיקאַדילי, זשמורען מיט אַן אויג; טאַמער גייט אָבער ווער פֿאַרביי פֿון די נייע באַקאַנטע, וואָס וועלן זיי זאָגן? דאָרטן, אין דעם בוידעמשייבל אָף ייִדישע גאַס האָט מען זי אויפֿגענומען ווי זי וואָלט גאָרנישט געדינט באַ בערטען די לוכטע. האָט זי זיך באַנוגנט מיט דעם שחיטה־שטיבל, און מיט נעמען אַ ביכל פֿון דער ביבליאַטעק.

האָט דער ביבליאַטעקער קראַסני אונטערגערוקט טאמארען אין איילעניש אַ בינטל דערציילונגען. די זאַמלונג האָט געהייסן פֿאַלקסטימלעכע געשיכטן, פֿון אַ שרייבער, אַ געוויסן פרץ. האָט זי גלייך געוואָלט בעטן עפעס אנדערש—אַ ראַמאַן, אַ ליבע מיט דועלן. אָבער דאָס איז געווען פֿרייטיק, לייענער האָבן זיך געשטופֿט און געאַיילט נעמען אַ בוך אָף שבת, האָט טאמארע אַריינגעלייגט די געשיכטן אין קאַשיק און אַוועק אָף שקאַפלערנע, צו לאַהקען.

זענען ביידע חבֿטערעס געזעסן אין אַוונט באַם טיש, ווי צוויי אויסגעדינטע סאַלדאַטן, און געשוויגן. עלינקע איז שוין געשלאָפֿן. אַפֿן קאַמאַד האָבן געצאַנקט די שבת־ליכט, וואָס לאַהקע האָט זיך געמאַכט אַ מינהג אַנצוצינדן זינט איר קדיש איז געבוירן געוואָרן. האַרבסט איז געווען. אַ דריבנער רעגנדל האָט געקלאָפֿט אין נידעריקן פֿענצטער וואָס איז אַרויס צו אַ שטיקל גאָרטן, ווי דער שטייגער פֿון די הילצערנע שטיבער אין יענער געגנט. טאַמערע האָט געבלעטערט די געשיכטן און שווערע ספֿקותן האָבן געקרימט אירע פֿולע ליפֿן. לאַהקע האָט געקליבן די ברעקלעך חלה פֿון שבתדיקן טיטשעך, און געשוויגן. זי האָט געהאַט פֿאַראַיבל אָף דער חבֿרטע, וואָס אַ גאַנצן אַוונט האָט זי מיט איר ניט אויסגערעדט קיין וואָרט און נאָר געווען פֿאַרנומען מיט איר בוך. האָט זי זיך ניט איינגעהאַלטן און אַ בורטשע געטאָן: — לאַמיר אויך וויסן וואָס דו זוברעוועסט דאָרטן?

טאמארע האָט אויפֿגעהויבן אָף לאַהקען אירע קאַרע קאַצנאויגן, וואָס זייער בליק האָט אזוי געוואָרעמט די איינגייער אין בערטע די לוכטעס געמאַכן, און זיך צעשמייכלט: — דאָס זענען דערציילונגען שווער צו פֿאַרדייען. מיט אַ סך העברעישע ווערטער. מע דאַרף זיין אַ רבֿ דערצו.

— טאָ צו וואָס דאָרפֿסטו זיך ברעכן די צייִן? זונטיק וועסטו בעטן אַן אנדער בוך, מע זאָל אים קאַנען נעמען אין מויל אַריין.

טאמארע האָט זיך אַ רגע פֿאַרטראַכט און דערנאָך זיך מודה געווען:

— איין מעשה האָב איך דווקא יאָ צעקייט. זייער... זייער... אַזאַ... נו... מיט...

לאַהקע האָט זיך אונטערגעשטופֿט:

— זאָג שוין מיט אַהער, מיט אַהין, מיט וואָס?

— מיט א געדאנק...
 — לאַמיר הערן דעם געדאנק.
 — איך מוז דיר איבערלייענען...
 לאהקע האָט ניט געהאַט קיין געדולד:
 — פֿריער דערצייל מיר אין וואָס עס גייט דאָרטן.
 טאַמאַרע האָט זיך אָפּגעהוּסט און אָנגעהויבן דערציילן:
 — ס'איז אַ מעשה מיט דריי מתנות. אַ ייד, וואָס איז געשטאַרבן און מע לאָזט אים נישט
 אַריין אין גן-עדן, ביז ער וועט נישט ברענגען דריי מתנות אין הימל.
 — ווער דאַרף אין הימל דריי מתנות?
 טאַמאַרע האָט זיך אויפֿגערעגט:
 — אַז דו פֿרעגסט פֿערדישע פֿראַגעס, וועסטו בלייבן אָן דער מעשה. אַ שרייבער שרייבט,
 איז הער זיך צו!
 — שאַ, שאַ, זע וואָס דאָ טוט זיך. מע טאָר שוין ניט פֿרעגן אויך?
 טאַמאַרע האָט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט און ממשיך געווען:
 — האָט ער געבראַכט אין הימל אַ מתנה אַ שפּילקע...
 לאהקע האָט מורא געהאַט צו פֿרעגן אָף וואָס דאַרף מען אין הימל אַ שפּילקע, האָט זי
 געשוויגן און טאַמאַרע האָט דערציילט ווייטער:
 — דער געשטאַרבענער ייד האָט געבראַכט נאָך צוויי מתנות—אַ זעקעלע ארץ-ישראל-ערד
 און אַ יאַרמלקע. אָבער די שפּילקע האָט מיך גענומען פֿאַרן האַרץ...
 טאַמאַרע האָט פֿאַרמאַכט די פֿאַלקסטומלעכע געשיכטן, און אָנגעהויבן דערציילן:
 — די זאָך איז געווען אזוי. גלחים האָבן פֿאַרמישפט צום טויט אַ רבֿס אַ טאַכטער, ווייל
 זי איז אַרויס אָף דער גאַס ווען ס'איז געגאַנגען אַ פֿראַצעסיע פֿון קלויסטער. מיט יאָרן
 צוריק האָט אַ ייד נישט געטאַרט גיין אין די גויישקע גאַסן. האָט מען זי, דעם רבֿס טאַכטער,
 צוגעבונדן פֿאַרן צאַפּ צום עק פֿון אַ ווילדן פֿערד, ער זאָל זי שלעפּן אין געלאָף איבערן בריק.
 האָבן די גלחים זי געפֿרעגט וואָס פֿאַר אַ בקשה האָט זי פֿאַרן טויט. האָט דעם רבֿס טאַכטער
 געבעטן אַ שפּילקע. מיט דער שפּילקע וואָס זי האָט באַקומען, האָט זי צוגעשפּיליעט איר
 קלייד צום לעבעדיקן פֿלייש פֿון איר פֿוס, כדי מע זאָל ניט זען אירע ווייבערישע ערטער
 בעת דאָס פֿערד וועט זיך יאָגן מיט איר דורכן גאַס, און דאָס קלייד וועט זיך אויפֿהייבן מיטן
 ווינט.
 לאהקע האָט זיך געכאַפט פֿאַרן קאַפּ:
 — צום סאַמע פֿלייש?
 — אַט דאָס וואָס דו הערסט...
 לאהקע איז דאָס נישט געפֿעלן געוואָרן:
 — אַ מענטש גייט צום טויט, האָט ער ניט קיין אַנדערע דאגות? וואָס איז שוין דער
 אונטערשייד?
 טאַמאַרע האָט דערווידערט:

— אַט דאָס טאַקע איז דאָך דער געדאַנק. צום טויט איז זי געגאַנגען, אָבער אַ רבֿס אַ טאַכטער איז זי געבליבן, ניט הפֿקר...
 לאהקע האָט געצויגן אַן אַקסל. דער ספֿק צי דעם רבֿס טאַכטער אין פרצעס דערציילונג איז געווען גערעכט האָט איר פֿאַרצויגן די ליפֿן.
 אַזוי זענען ביידע חבֿרטעס, וואָס אַראָפּוואָרפֿן פֿון זיך דאָס קלייד פֿאַר פֿרעמדע אויגן איז געווען באַ זיי אַ וואָכעדיקע זאַך, אוועק צו זייערע געלעגערס, יעדע מיט איר אייגענעם אויספֿיר.

טאַמאַרע איז געזעסן אין שחיטה-שטיבל צווישן די פֿעדערן, ביז ס'איז אויסגעבראַכן די מלחמה. די דייטשן מיט די רוסן האָבן זיך צעטיילט מיט דער פּוילישער מדינה. אין ווילנע האָבן דעם ניינצנטן סעפטעמבער, יאָר ניין און דרייסיק, זיך באַוויזן אין אַ שיינעם פֿריהאַרבֿסטליכן פֿרימאַרגן אָף די גאַסן טאַנקען מיט רויטע, פֿינפֿעקיקע שטערן אָף די שטאַלענע באַרטן. טאַמאַרע האָט אָפּגעשאַקלט דעם פּוך פֿון פֿאַרטעך און געלאָפֿן מיט אַלעמען זען דעם וואונדער. דער גאַנצער קרייזל פֿון ראַמזילעס הויף האָט געדרייט אַרום די טאַנקען ווי נאַענטע מחותנים אָף אַ לאַנג דערוואַרטער חתונה. די שימחה האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין גאַנצן אַ זעקס וואָך. דורך נאַכט האָבן זיך די טאַנקען, ווי אָנגעגעסענע טשערעפֿאַכעס, זיך אַרויסגעשאַרט צוריק פֿון ווילנע. די רוסן האָבן אָפּגעגעבן די שטאַט אַ מתנה פֿאַר די ליטווינער. די קלומפּעס, ווי מע האָט זיי גערופֿן אין ווילנע, האָבן זיך געפֿרייט מיט דער מתנה באַ אַכט חדשים, ביז די סאָוועטן האָבן באַשלאָסן קומען צוריק, כּדי צו באַפֿרייען די ליטווינער פֿון אַלע דאגות צו פֿירן אַליין אַ מדינה. דאָס איז געשען דעם פּופֿצנטן יוני, נייצן פֿערציק.

ערשט דעמאָלט זענען אַלע, וואָס האָבן זיך געזאַמלט אין אייבערשטיבל אָף יידישע גאַס געקומען צום לעבן. שייקע אייכער, וואָס האָט פֿאַרלוירן אַ האַנט אין שפּאַנישן בירגערקריג, איז געוואָרן דירעקטאָר פֿון די שטאַטישע אויטאָבוסן. לאַם, דער רייניקער פֿון מענער-קאַפּעליושן, האָט באַקומען די שטעלע פֿון קינאָ-פֿאַרוואַלטער. ברייקע דער הויזן-נייער האָט איבערגענומען בערגערס זאָוואַד פֿון סאָדע-וואַסער. בכלל האָט ווילנע פֿאַרשמעקט מיט דער דיקטאַטור פֿון פֿראַלעטאַריאַט.

אָף טאַמאַרען האָט מען געזאַגט עדות, אַז זי איז לינק-געשטימט ניט פֿון היינט, און די נייע מאַכט האָט איר אריינגעזעצט אין אַ סקלאָד פֿון פֿלייש-קאַמבינאַט.

בעסער פֿון אַלעמען האָט אויסגעפֿירט לאהקע די שוואַרצע. זי האָט אונטערגעכאַפט אַ לייטענאַנט פֿון דער רויטער אַרמיי, אַ וואוילער שייגעץ. ניט קיין גרויסער טרינקער. גלייך האָט ער איר געקויפֿט אַ ווייסן שאַל, אָפֿן שטייגער פֿון די לייטענאַנטסקע ווייבער, און אוועק מיט איר לעבן, טאַקע אָף שקאַפלערנע.

דער שאַל איז געלעגן אָף לאהקעס לאַקענעס ווי שניי אָף אַ בערגל פֿאַרלאָשענע קוילן.

ס'איז געווען א פארגעניגן צו קוקן אף איר. לאהקע איז געווארן אן אייגענע צווישן די אנדערע ווייבער פון גארניזאן. זי האט שוין געהאט אויפגעכאפט שטיקלעך רוסיש לשון אף אזוי פיל, אז זי איז מסוגל געווען צו געבן פארשטיין אירע קומושקעס דעם אונטערשייד צווישן א לאנגער נאכטהעמד און א באלקלייד. די אנגעפארענע, נייע מאדאמען זענען געווען זיכער, אז מע קאן אין א נאכטהעמד קומען טאנצן אין אפיצירן-קלוב. לאהקע האט זיך באם לייטענאנט א ביסל אויסגעריבן, אנגענומען א שטיקל פאסאן. ווילנע האט זי ניט דערקענט.

טאמארע האט זיך אויך געהאט דורכגעווארפן מיט עטלעכע נאטשאליניקעס, אבער ס'האט זיך ניט געקלעפט. זי האט געפונען א ווינקל אף שאוועלסקע גאס, כדי ניט צו שטערן דער חברטע איר גליק. ס'איז טאקע געווען א גליק. א דאנק אט דעם לייטענאנט, האט זיך לאהקע מיט איר יינגל געראטעוועט.

בעתן אפטרעטן פון ווילנע, אין איין און פערציקסטן יאר, האט דער לייטענאנט ארויפגע-זעצט לאהקען מיט עלינקען אף א מיליטערישער לאסטמאשין וואס האט זיי דערפירט טיף אין הינטערלאנד. לאהקע האט געוואלט מיטנעמען טאמארען, איז אבער די איילעניש און די מהומה געווען צו גרויס. דער לייטענאנט האט געשריען, געשאלטן אין דער מאמען אריין, ווייל יעדע רגע קאן אנקומען א דייטשער דעסאנט.

...און טאמארע די הויכע? זי האט ניט באוויזן קיין סך צו לידן פון די דייטשן. שוין מיטוואך, דעם זיבעצנטן סעפטעמבער 1941, א צען טעג נאכן פארטרייבן די ווילנער יידן אין געטא, איז זי געשטאנען צווישן קנאפע דרייצן הונדערט יידן אפן פעלד פון פאנאר — דאס ארט וואס די דייטשן האבן אויסגעקליבן אויסצוהרגענען די ווילנער יידן, ניט ווייט פון דער שטאט.

טאמארע האט אויך געהאט א באזונדער מזל — מע האט איר ניט געדארפט פירן אין געטא. זי איז שוין דארט געווען פריער. שאוועלסקע גאס איז געלעגן אין הארץ פון דעם תחום-המושב, באשטימט פאר די ווילנער יידן.

די ערשטע חדשים פון דעם דייטשן שאלטעווען אין ווילנע האט זיך טאמארע געדרייט דא, דארטן. א ביסל האט זי אונטערגעהאנדלט מיט דרויב און פון צייט צו צייט זיך ארויסגעהאלפן מיט הערשעלעך דעם טרעגער. ביז זי איז אריינגעפאלן, ווי אין א קעסלגורב, צווישן גזירות, פארארדערונגען וועגן האבן א געהעריקן צעטל, א שיין פון די דייטשן אף בלייבן לעבן.

איצט איז זי געשטאנען מיט נאך פרויען אפן פעלד פון פאנאר און געקוקט אין דער ווייט. וועגן וועמען, וועגן וואס האט זי געקאנט טראכטן? אליין איז זי דאך געווען אזוי עלנט, ניט געהאט קיינעם. זי איז געווען אן אונטערגעווארפענע, זיך געהאדעוועט אין יתומים-הויז. געקומען צו איר ברויט דורך זיין א דערלאנגערקע בא זוסקע דעם פראפעסאר, וואס האט געהאט א קנייפע אף קאנסקע גאס. דאס האט ער איר געגעבן צו פארשטיין, אז מיט אירע פיס, אויב זי וועט שטיין אף די ראגן, קאן זי מאכן געלט.

און אַט איז געקומען אַ באַפֿעל מע זאָל זיך אָויסטאָן. טאַמאַרע האָט זיך ניט אויסגעטאָן.
זי האָט פֿאַרגראָבן די נעגל פֿון אירע פֿינגער אינעם ווייכן פֿלייש פֿון אירע פּוכקע אַרעמס
און ניט געגעבן דעם מינדסטן סימן, אַז זי גייט אָפּשפּילען אַ קנעפל.
טאַמאַרע האָט ניט צו ליב געטאָן דעם דייטש, וועלכער איז געשטאַנען קעגן איבער איר
מיט זיין מאַשין־געווער. העכער פֿון אים, אין איר פּערקאַלענעם קליידל מיט די רויטע און
בלויזע בלימעלעך, האָט זי אים געקוקט גלייך אין די אויגן. און זיך ניט געמאַכט פֿון זיינע
געשרייען.
לאַנג האָט ער ניט געשרייען. אין איין רגע איז שוין טאַמאַרע געלעגן אָפּן זאַמד. געטראָפֿן
פֿון זיין קוילן־סעריע.

אַזוי איז אַוועק צום טויט טאַמאַרע די הויכע, דאָס לעצטע ייִדישע גאַסן־מיידל אין ווילנע.
אַ פֿרוי וואָס איז אַ פֿאַרוואונדיקטע אַרויסגעקראָכן באַ נאַכט פֿון גרוב און מצליח געווען
זיך אומצוקערן אין געטאָ, האָט דאָס אַלץ שפּעטער דערציילט.